

Domen KRVINA – Matej METERC – Andrej PERDIH

DELAVNICA AKADEMSKI SLOVAR SODOBNE ČEŠČINE NOVEMBRA 2016 V PRAGI

COBISS: 1.25

1 V torek in sredo, 29. in 30. novembra 2016, je v prostorih Akademije znanosti Češke republike (*Akademie věd ČR*) v organizaciji Inštituta za češki jezik Akademije znanosti Češke republike (*Ústav pro jazyk český AV ČR*) v Pragi potekala delavnica oz. konferenca Akademijski slovar sodobne češčine in programska oprema za njegovo izdelavo ali Slovarji in njihovi uporabniki v 21. stoletju (*Akademický slovník současné češtiny a software pro jeho tvorbu aneb Slovníky a jejich uživatelé v 21. století*).¹ Prirejena je bila ob zaključku projekta Nova pot k sodobnemu enojezičnemu razlagalnemu slovarju sodobne češčine (*Nová cesta k modernímu jednojazyčnému výkladovému slovníku současné češtiny*), ki se je začel leta 2013. Kot predavatelji in poslušalci so se je udeležili zlasti predstavniki različnih jezikoslovnih inštitutov: zgoraj omenjenega češkega inštituta, Jezikoslovnega inštituta Ludovíta Štúra Slovaške akademije znanosti (*Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV*), Inštituta za Češki nacionalni korpus Filozofske fakultete Karlove univerze (*Ústav Českého národního korpusu, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy*), Inštituta za germanske študije FF Karlove univerze (*Ústav germánských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy*), v vlogi tako poslušalcev kot predavateljev pa tudi trije sodelavci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Na konferenci so bili predstavljeni zlasti različni vidiki dela pri nastajajočem Akademijskem slovarju sodobne češčine: od splošne in ožje organizacije dela, izdelave programskega okolja in vmesnika DWS Alexis, namenjenega redaktorskemu delu, zunanjemu terminološkemu posvetovanju in (za zdaj še nedokončani) predstavitvi uporabnikom, uporabe korpusa tako za izdelavo in sprotno dopolnjevanje geslovnika kot tudi za redaktorsko delo, pa vse do vprašanj slovarskega prikaza izgovora zlasti iztočnic in relevantnih virov zanj, normativnosti (npr. razmerja med pogovornostjo in knjižnostjo, znotraj knjižnosti pa med nevtralnostjo in ozko knjižnostjo) in njenega presojanja za slovarske potrebe, obravnave terminologije in drugih specifičnih zvrsti (npr. slenga, narečij in narečnih skupin) ali ekspresivno zaznamovanega besedja (npr. vulgarizmov), problematike slovarskih

¹ Celoten program konference je v češčini dostopen na naslovu <http://workshop-assc.ujc.cas.cz/program.php>. – Zbornik razširjenih povzetkov (*Akademický slovník 2016*; v češčini in slovaščini, eden v angleščini) je na voljo na naslovu http://lexiko.ujc.cas.cz/studie/Workshop_sborn%C3%ADk%20s.1-80_red.pdf.

zglede (njihove ustrezne izbire, po potrebi modifikacije itd.) in ne nazadnje tudi same gradnje ter zvrstno kolikor je mogoče uravnovežene – tudi glede na ocenjeni vpliv posameznih zvrsti – nadgradnje korpusa.

Predavatelji s slovaškega inštituta so predstavili zlasti organizacijski vidik slovarskega dela pri Slovarju sodobnega slovaškega jezika (*Slovník současného slovenského jazyka*), ki je razdeljen v več faz: izdelavo gesel, več krogov redakcijskih pregledov, posvetovanje s terminološkimi svetovalci, zunanji recenzentski pregled, usklajevanje s kodifikacijsko komisijo in uredniški pregled. Na kratko je bil predstavljen tudi tehnični vidik izdelave slovarskega gesla (vnos posameznih elementov v slovarski sestavek, urednikove pregled nad celotnim videzom sestavka, vključno z upoštevanjem prelomov pri tisku) in uporaba besednih skic v orodju Sketch Engine; pri tem je bilo posebej opozorjeno na dejstvo, da skica ni organizirana glede na prepoznane tipične skladišne strukture, ki jih iztočnica (predpostavljeno) tvori z drugimi besedami glede na svojo besedno vrsto, temveč ne glede na besedno vrsto položajno, torej glede na tipično mesto potencialnega kolokatorja levo oz. desno od iztočnice.

- 2 V nadaljevanju na kratko popisujemo nekaj posameznih problematik, vprašanj in ugotovitev, povezanih z nastajajočim Akademskim slovarjem sodobne češčine (deloma tudi s Slovarjem sodobnega slovaškega jezika), kar je lahko tudi podlaga za druge razlagalne slovarje, ki so bile (tudi po večkrat) izpostavljene v predavanjih in diskusijah, ki so jim sledile. Pri tem na koncu opisa problematike navajamo avtorje, ki posamezno problematiko bodisi omenjajo bodisi ji je njihov prispevek posvečen v celoti.

Predvideni slovarski naslovnik je v osnovi rojeni govorec s srednješolsko izobrazbo; njegov predstavní svet mora biti zato v razlagah ustrezno zajet oz. upoštevan. Ob tem temeljnem naslovníku je treba upoštevati še druge, npr. tuje govorce jezika in smiselno uporabljati tudi znanja, pridobljena z izdelavo slovarjev za tujce (prim. Kochová – Opavská 2016; Prošek 2016).

Korpus kot vir za slovarsko delo naj bo čim bolj uravnovežen, kot si to želimo za vsak vzorec, ki naj dobro predstavlja določeno populacijo (če razumemo korpus kot vzorec, jezik v vseh pojavnostih, zlasti tistih, ki jih korpus lahko zajame, pa kot populacijo). Korpus naj zajema besedila kolikor je mogoče različnih zvrsti, pri čemer naj bodo (pod)zvrsti ustrezno označene, da je po potrebi vedno mogoče izdelati raziskavi primeren podkorpus. Da bi zagotovili ustrezen presek sočasne rabe, ki je v korpusu zaželen, se je smiselno vprašati o času, pri katerem se za določeno zvrst in tip besedil predvideva, da najmočneje vpliva na podobo takega preseka. To načelo je uporabljeno v aktualnem češkem korpusu SYN2015, pri katerem se ugotavlja, da publicistika vpliva sorazmerno kratkoročno (tj. sorazmerno hitro postane neaktualna), zato je za presek sočasne rabe dovolj, če jo zajema do 5 let nazaj. Aktualnost strokovne in stvarne literature je daljša, zato je za presek sočasne rabe še vedno relevantna tudi takšna izpred 25 let; pri leposlovju se glede na njegovo trajno vrednost ta čas (tudi z upoštevanjem trajanja avtorskih pravic

kot potencialne ovire za pridobivanje besedil za korpus) lahko podaljša tudi do 75 let. Takšna gradnja sočasnega korpusnega preseka pomeni tudi ustrezno inkorporiranje predhodnih korpusov in tako – ob popravkih v označevanju – zagotavlja ustrezno kontinuiteto pri (nad)gradnji korpusa (prim. Cvrček 2016; Křen 2016).

Pri slovarskem delu gre za tesno prepletanje koncepta in konkretnega dela, saj se koncept glede na izkušnje, pridobljene med delom, vsaj na začetku nekoliko dopolnjuje; po drugi strani pa je izdelava slovarja nemogoča brez trdnega in premišljenega koncepta. Pri slovarskem delu mora vedno veljati načelo, da se enako obravnava, opisuje in razrešuje na enak ali podoben način, enako pa razlaga z enakim (prim. Chocholová 2016; Kochová – Opavská 2016).

Slovarski opisi (izhodiščno) terminološke leksike lahko kvalitetno nastajajo le ob ustreznem sodelovanju med slovaropisci in strokovnjaki za posamezna področja, saj morajo biti razlage strokovno neoporečne, hkrati pa laičnemu uporabniku dovolj razumljive – zato je v njih nezaželeno preveliko nizanje terminologije, razen tiste, ki je v razlagi neizogibna. Število svetovalcev za posamezna področja z izdelavo slovarja postopno narašča (pri nastajajočem češkem slovarju jih je trenutno 62, pri slovaškem 70). Načini sodelovanja so lahko različni, od posamičnih posvetov do poziva terminološkim svetovalcem k pregledu določenega števila slovarskih sestavkov s posameznega strokovnega področja s prijavo v vmesnik, kot to omogoča češko slovaropisno okolje Alexis. Pri nastajajočem češkem slovarju načeloma vsak od urednikov prevzame odgovornost za nekaj strokovnih področij ali vsaj njihovih delov, pripadajoče sestavke najprej pregleda in po potrebi uskladi ter jih nato odda v pregled. Pri nastajajočem slovaškem slovarju je medtem ena oseba zadolžena za posvetovanje z vsemi terminološkimi sodelavci (prim. Chocholová 2016; Děngeová 2016; Lišková 2016).

Vprašanje normativnosti, kodifikacije oz. institucionalnega potrjevanja sistemskosti, ki izhaja iz sočasne jezikovne rabe, z upoštevanjem predhodno potrjene sistemskosti je za slovar pomembno. Slovar sicer izhaja predvsem iz rabe, vendar mora v opisu vedno težiti k iskanju sistemskosti v jezikovnih pojavih – s tem pa lahko pripravlja tudi predloge za organe (npr. pri nas za pravopisno komisijo) ali dele institucij (npr. pri Čehih za oddelek za jezikovno kulturo), ki se s kodifikacijskimi vprašanji ukvarjajo neposredno, celostno in s tem kodifikacijo tako ali drugače oblikujejo. Dve izmed bistvenih meril pri presojanju ustaljenosti in sistemskosti jezikovnih pojavov sta pogostnost in ustreznost v okviru jezikovnosistemске stilistike. Pri tem je treba biti posebej pozoren na prehodna področja, kjer uporabniška izbira (kadar imamo na voljo percepcijske ankete, pa tudi prepričanost o pravilnosti rabe) lahko precej niha. To velja zlasti za prehod med knjižnostjo in neknjižnostjo, pa tudi znotraj knjižnosti za tisto, kar kot dediščina preteklih obdobj za večino uporabnikov danes že lahko predstavlja vsaj manjšo posebnost, zlasti v smislu slogovne privzdignjenosti (t. i. ozka knjižnost). Pri obravnavi variant – zlasti pisnih dvojnic – je slednjih (ustrezno opredeljenih) na omenjenih prehodnih področjih načeloma varneje navajati več kot manj. Smisel-

na je tudi pazljivost pri uvajanju novih kvalifikatorjev, ki bi lahko še povečali že tako nejasne meje med posameznimi zvrstmi. Primer za to predstavlja v nastajajočem češkem slovarju predlagani kvalifikator *kolokv.* (‘pogovorno’) z različico *kolokv. Δ*, ki označuje leksikalne enote, ki se bližajo nezaznamovanim in jih je zato mogoče že imeti za knjižne. Pri tem se nekaterim sodelavcem oddelka za jezikovno kulturo zgoraj omenjenega češkega inštituta, ki skrbijo za odgovore v jezikovni svetovalnici, zastavlja vprašanje, ali je ta »nevtralnost« knjižnost in torej *kolokv.* dejansko pomeni »neknjižno«, *kolokv. Δ* pa »skoraj knjižno«. Pri tovrstnih vprašanjih se kaže pomembnost ustreznega upoštevanja tradicije in zagotavljanja kontinuitete pri slovarskem delu, in to ne le pri normativnosti (prim. Beneš 2016; Chocholová 2016; Jarošová 2016; Kochová – Opavská 2016; Smejkalová 2016).

Tudi vprašanje besednih vrst je za slovar vedno aktualno; posebej to velja za tiste lekseme, pri katerih pomen še bolj kot pri drugih izhaja iz njihove skladenjske in pragmatične funkcije (tj. zlasti pri medmetih in členkih, ki potencialno lahko pridobijo tudi vezniško funkcijo). Tu bi si slovaropisec kdaj lahko zaželel celo, da mu besedne vrste sploh ne bi bilo treba opredeliti – ker pa jo večinoma mora, naj, kolikor je le mogoče, izhaja iz prvine, ki besednovrstno pri konverzijah v posameznem pomenu najbolj prevladuje: npr. členek v vezniški vlogi v povedi ob zahtevi po ohranitvi njene logičnosti bistveno težje izpustimo kot v pomenu, ko te vloge nima ali se ji le približuje (prim. Štěpánková 2016).

Ker danes zlasti spletni slovarski prikaz za uporabnika predstavlja le smiseln, ustrezno organiziran in vizualno opremljen izvleček podatkov iz slovarske baze, je bilo v diskusiji dokaj na začetku zastavljeno vprašanje, kako je pri nastajajočem češkem slovarju z odprtim dostopom do nje. Odgovor je bil, da to tehnično načeloma ni problematično, vendar pa gre za (vsakokratno) odločitev inštituta.

- 3 Predavatelj z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU je bil namenjen poseben sklop, v katerem so predstavili delo pri nastajajočem Slovarju slovenskega knjižnega jezika, tretja izdaja (SSKJ³): najprej na splošno, tj. kakšna sta predvidena vsebina in obseg slovarja, kakšna struktura in končni spletni prikaz slovarskega sestavka (tudi s posebnimi zavihki za posamezne vsebine), kako se slovar vključuje v inštitutski slovarski portal Fran, kaj mu tako vključevanje omogoča in kako je mogoče izkoristiti spletni medij predstavitve sploh; pri SSKJ³ konkretno npr. z dodajanjem studijskih posnetkov izgovora iztočnic in (prvih) stranskih oblik, povezav na Slovar slovenskega znakovnega jezika in posnetkov branja celotnih slovarskih sestavkov s sintetizatorjem govora eBralec. Sledila je predstavitev dveh jezikosloveno-redatorskih problematik: razlagalnih strategij za vrstne pridevnike in celostne obravnave frazeologije v SSKJ³. Pri razlaganju vrstnih pridevnikov je bilo opozorjeno na možnosti razširitve splošne navezovalne razlage (‘ki je v zvezi z’), zlasti z natančnejšo ubeseditvijo prostorskega, časovnega, sestavinskega, namernostnega in še nekaterih drugih razmerij med motivacijskim jedrom pridevnika in samostalnikom kot jedrom stalne besedne zveze z vrstnim pridevnikom, kadar so ta razmerja seveda

izkazana v gradivu. Takšen pristop v primerjavi z nakazovanjem takih razmerij npr. le s poševnicami, kot je to v prvih dveh izdajah SSKJ, zahteva natančno pomensko členitev s skupinjenjem posameznih besednih zvez z vrstnim pridevnikom. Celostna obravnava frazeologije v SSKJ³ upošteva različne vidike; posebej natančno je glede na različne (merljive) parametre obravnavana variantnost. Redaktor, ki se ukvarja s frazeologijo, s pomočjo korpusa, delno pa v okviru paremiologije tudi s pomočjo sociolingvistične raziskave, ugotavlja, katere variante določenega frazema so najbolj v rabi. Za korpusno analizo frazemov – posebno daljših enot – uporablja kombinacijo zahtevnih iskalnih pogojev ter opazovanja pogostih sopojavnic v okolici posameznih sestavin frazema. Variante slovar navaja v celoti, pri neparemioloških frazemih pa tudi s pomočjo strnjenega zapisa. Navaja jih po vrstnem redu glede na njihovo pogostnost v korpusu; pri tem – posebno pri frazemih z nižjo pogostnostjo – upošteva le prototipne zglede njihove rabe. Občinstvu je bilo predstavljeno tudi, kako so frazeološke variante navedene v okviru slovarja in v širšem okviru portala Fran. Vsebine naštetih treh predavanj so zbudile precejšnje zanimanje, izkazano v diskusiji in posameznih pogovorih v premorih, ki so sledili. Posebnega priznanja je bil deležen slovarski portal Fran, v znatni meri pa tudi natančnost skladišne in pomenske členitve pri redaktorskem delu – vse to pa po mnenju tistih, ki so bili pripravljeni svoje mnenje deliti, gotovo zahteva ustrezno kadrovske in finančne podpore, če naj kakovostno poteka na ravni, kot je bila predstavljena.

LITERATURA

- Akademický slovník 2016** = *Akademický slovník současné češtiny a software pro jeho tvorbu aneb Slovníky a jejich uživatelé v 21. století: sborník abstraktů z workshopu*, ur. Michaela Lišková – Veronika Vodrážková – Zuzana Děngeová, Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2016 (http://lexiko.ujc.cas.cz/studie/Workshop.sborm%C3%ADk%20s.1-80_red.pdf).
- Beneš 2016** = Martin Beneš, Zdroje a kritéria stylových charakteristik jazykových prostředků a jak je zjistit, v: *Akademický slovník 2016*, 22–23.
- Cvrček 2016** = Václav Cvrček, Složení korpusu SYN2015 a jeho zpracování, v: *Akademický slovník 2016*, 26–27.
- Děngeová 2016** = Zuzana Děngeová, Revize hesel v prostředí webové aplikace *Alexis*, v: *Akademický slovník 2016*, 28–29.
- Chocholová 2016** = Bronislava Chocholová, Opis prác na jednom zväzku *Slovníka súčasného slovenského jazyka*, v: *Akademický slovník 2016*, 30–32.
- Jarošová 2016** = Alexandra Jarošová, Norma v kontexte spisovnosti a kodifikácie, v: *Akademický slovník 2016*, 33–34.
- Kochová – Opavská 2016** = Pavla Kochová – Zdeňka Opavská, *Akademický slovník současné češtiny*, v: *Akademický slovník 2016*, 40–42.
- Křen 2016** = Michal Křen, Frekvenční slovníky češtiny, v: *Akademický slovník 2016*, 47–48.
- Lišková 2016** = Michaela Lišková, Exemplifikace termínů v *Akademickém slovníku současné češtiny*, v: *Akademický slovník 2016*, 51–52.
- Prošek 2016** = Martin Prošek, Slovník češtiny pojatý jako moderní »learner's dictionary«, v: *Akademický slovník 2016*, 63.
- Smejkalová 2016** = Kamila Smejkalová, Morfologické varianty ve vztahu k normě a kodifikaci, v: *Akademický slovník 2016*, 64–65.
- Štěpánková 2016** = Barbora Štěpánková, Pro koho jsou synsémantika ve slovníku, v: *Akademický slovník 2016*, 70–71.